
ABD ve Fransa'da Din Özgürlüğü ve Laiklik*

T. Jeremy Gunn

Mart 2004 tarihinde Fransız Parlamentosu, devlet okullarında okuyan öğrencilerin “dinî aidiyetlerini bariz biçimde belli eden” kıyafetler giymeleri ve semboller taşımalarını yasaklayan bir kanunu kabul etti. Kanun, 496’ya karşı 36 oyla mecliste, 276’ya karşı 20 oyla senatoda kabul edildi ve Fransız kamu oyundan güçlü bir destek aldı. Bu tür bir yasanın kabul edilmesi için gerekli ivme, Mart 2003’de, iktidardaki Halk Hareketi için Birlik (UPM) partisi lideri başbakan Jean-Pierre Raffarin’in bir radyo görüşmesinde, devlet okullarında Müslüman başörtüsünün “kesinlikle” yasaklanması gerektiğini söylemesiyle başladı. Takip eden birkaç ayda, bu tür bir kanunun çıkarılması lehinde bir dizi *onaylamalar* yapıldı. Bu onaylamalar, kendisi de bir UPM üyesi olan başbakan Jacques Chirac’ın Aralık 2003’de, benzeri şekilde, kanunun kabul edilmesini teklif etmesi ile had safhasına ulaştı. En yüksek Fransız idarî mahkemesi olan Conseil d’Etat’ın 1989 gibi erken bir dönemde, Fransız çocuklarının okullarda üzerlerinde dinî semboller taşımalarının anayasal hakları olduğunu ilan etmesine ve pek çok hukuk ve ilâhiyat akademisyeninin, bu konuda bir kanun çıkarılmasının iyi bir fikir olmadığını düşünmesine rağmen, Sosyalist Parti, muhafazakârlarla işbirliği yaparak, Fransız halkının çoğunluğunun desteğini aldı. Çocukların okullarda dinî kıyafet giymelerini ve semboller taşımalarını yasaklayan Fransız çabası, çoğu Amerikalıya göre, Fransa’da hüküm süren din karşıtı tutumlar hakkındaki şüphelerinin bir örneğini teşkil ediyordu. Dinî kıyafetlere, özellikle de İslamî başörtüsüne yapılan en son saldırı, Fransızların dindarlık karşısındaki aşırı hoşnutsuzluklarının bir başka göstergesi olarak algılanabilir. Bu hoşnutsuzluk, hükümetin son on yılda “kültler”e karşı açtığı, bazen tamamıyla suçsuz kimseleri hedefleyen, kamu tarafından finanse edilen kampanyada daha açıklıkla görülür.

*Journal of Church and State, vol. 46, number 1(2004), editorial.

Liberal Düşünce, Cilt:11, No:41-42, Kış-Bahar 2006, s. 35-50.

Bu tür olumsuz algılamalar, Amerika'nın Irak istilasının hemen öncesindeki aylarda, çoğu zaman anti-Amerikan olarak telakki edilen Fransız hükümeti politikalarının hatıralarıyla daha da şiddetlenebilir. Elbette, Atlantığın her iki tarafında, makul ve eleştirel sesler de yükselmişti. İki ülke arasındaki diplomatik gerilimin en yüksek olduğu 2003 yılında, prestijli bir gazete olan *Le Monde*'da yayınlanan bir başyazıda özetle şöyle deniyordu: “Biz Fransızlar itiraf etmeliyiz ki, Amerikalılardan hoşnut görünmememizin bir nedeni, Birleşmiş Milletler’de bizim Avrupa Birliği’nde davrandığımız gibi davranmalarındır”. Aynı anlayışla, bazen Winston Churchill’in şu gözlemi (belki de uydurma olarak) aktarılmaktadır: “Birleşik Devletler ve İngiltere ortak dille bölünmüş iki millettir”. Bu çalışma şunu öne sürmektedir; din ve devlet arasındaki ilişkiye dair tutumlarında, Birleşik Devletler ve Fransa, aslında “ortak benzerlikle ayrılmış iki millettir.

Fransa ve Birleşik Devletler, temelde bazı benzerliklere sahiptir. Her iki devletin anayasaları, günümüzde yürürlükte bulunan dünyanın iki en eski insan hakları metinlerini ihtiva etmektedir: Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi ve Amerikan Haklar Bildirgesi. Her ikisi de 1789 yılının sonlarına doğru, birkaç hafta arayla yazıya geçirilmiştir. Fransızlar, yazıya geçirme ve uygulama konusunda öncelikli olduklarını iddia ederken (Haklar Bildirgesi 1791 yılına kadar onaylanmamıştır), Amerikalılar daha uzun bir sürekliliği iddia etmektedir. Fransız Bildirgesi, çalkantılı Fransız siyasi ve anayasal hayatında kesintisiz bir uygulama dönemine sahip olmamıştır. Yine de, bu her iki belgenin özündeki insan hakları telâkkileri günümüzde, uluslararası temel insan hakları belgelerinde olduğu kadar, dünyadaki hemen her yazılı anayasada, (her zaman saygı duyulmasa da) düstur olarak kabul edilmektedir. Ancak, din ve vicdan hürriyeti ile ilgili olarak, her iki ülke farklı dilbilimsel çıkış noktalarına sahiptir. Birleşik Devletler’de yol gösteren prensip “din özgürlüğü” iken Fransızlar laikliği (laïcité) kullanmaktadır. Laiklik, seküler veya sekülerizm olarak tercüme edilse de, bu İngilizce kelimeler, Fransızca’nın ima ettiği anlamları çağrıştırmamaktadır. İlk olarak 19. yüzyılın sonlarına doğru Fransa’da ortaya çıkan “Laïcité /Laiklik”, devlet ve kilise arasındaki özel ilişki hakkında belli tür bir tutumu tanımlamaktaydı. Laiklik, başlangıçta, üyeleri ruhban sınıfına dahil olmamış manastır tarikatlarını belirtmek üzere kullanılan “Laïc” veya “laïque” kelimelerinden gelmekteydi. Böylece, İngilizce’deki “lay/ruhanî sınıftan olmayan”a hatta, orijinal manada, ruhban sınıfına katılmamış fakat hiç evlenmeden dinî hayat sürmeye kendini adanmış kişileri tanımlayan “seküler” kelimesine karşılık olmaktadır. 18. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar “laïc” ardından “laïcité” terimleri, devlet üzerinde ruhban sınıfının ve dinin tesirini sınırlamak (hatta tamamen kaldırmak) üzere geliştirilen politikaları çağrıştırmaya başlamıştır. Böylece, “laïc” terimi, başlangıçtaki bütünüyle dinî manasından, daha sonraları ruhban-karşıtı, en sonunda da, en azından bazıları için, “dinî olmayan/din-dışı” manalarına tekâmül etmiştir. Laiklik, devletin kendisini dinin aşırılıklarından koruması anlamına geldiği Fransa’nın aksine, Birleşik Devletler’de “din özgürlüğü” ve dinin devletin aşırılıklarından korunması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, Amerikalılar dini

düzenleyen devlet kanunlarından şüphe duymaya daha eğilimli iken, Fransızlar, dinî faaliyetleri düzenleyen kanunların yokluğundan şüphe duymaya daha yatkındırlar. En azından teoride bu böyledir. Her bir ülkedeki popüler söylem, laiklik ve din özgürlüğüne ilişkin temel tutumları “kuruluş efsaneleri” diye adlandırılabilirler. Bu efsaneler, çoğu kereler her iki cumhuriyetin üzerinde temellendiği eşitlik, özgürlük ve tarafsızlık gibi birleştirici değerleri bütünleştirici olmalarının yanı sıra, kendi kimliklerinin en gerekli unsurunu oluşturduğu şekilde de tanımlanmaktadır. Fransız kimliği, tahmin edildiği gibi, devletin vatandaşlarını dinin aşırılıklarından koruduğu inancını taşır. Amerikan kimliği ise, tahmin edildiği gibi, “biz dindar insanlarız” dır. Nitekim, laiklik ve din özgürlüğü tarafsızlık, hoşgörü, eşitlik ve vicdan özgürlüğünü ihtiva eder biçimde tanımlanmasına rağmen, vatandaşları inançları ve kanaatları dolayısıyla böylece biçimde uygulanma riskine de sahiptir.

Fransa ve Birleşik Devletler’de devlet okullarında din ile ilgili iki ihtilâf, “laiklik” ve “din özgürlüğü” efsanelerinin, milli kimliğin popüler kavramlarını kuvvetlendirmek üzere benzeri biçimde kullanıldıklarını göstermektedir. Fransız parlamentosu (nüfusun çoğunun desteği ile), laiklik adına, devlet okullarında çocukların, Hıristiyan haçları, Yahudi kippaları ve İslamî başörtüleri dahil, belirgin dinî kıyafet veya sembollerini taşımalarını yasaklayan bir kanunu kabul etti. Benzer şekilde, “din özgürlüğü” adına, Amerikan politik kurumları ve (geniş halk desteğiyle) adli kurumlar, devlet okulu idarecilerinin çocukları, Birleşik Devletler’in “Tanrının emrinde tek bir Millet” olduğunu ilan eden Ulusa Bağlılık Yemini’ni söylemeye yönelmeleri ve bu uygulamayı anayasanın muhalefetine rağmen savunmaları konusunda ısrar etmektedir. “Tarafsızlık” ve “eşitlik” Fransa’da okullarda dinî ifadeleri engellemek üzere kullanılmakta iken, Birleşik Devletler’de, okullarda devlet tarafından çıkarılan dinî beyanları yaygınlaştırmak üzere kullanılmaktadır. Fransız ve Amerikan gözlemcilerinin, Atlantığın her iki tarafındaki devlet icraatlarını -dinî kıyafetlerin yasaklanması ve devletin Tanrı hakkında yaptığı beyanların yaygınlaştırılması- kendi ülkelerinde titizlikle saygı gösterilen tarafsızlık, hoşgörü, vicdan özgürlüğü ve insan hakları prensiplerinin ihmal olarak görmeleri muhtemeldir. Diğerinin gözündeki ufak bir noktayı kolayca görürken, kendi hatalarını görmezlikten gelmektedirler (Mathew 7.1-5). Esasta şunu tartışacağım, Fransızlar okullarda dinî kıyafetleri yasaklamakla, Amerikalıların devlet okullarında çocukları, ülkelerinin “Tanrının emrinde tek bir Millet” olduklarını ilân eden bağlılık yemini söylemeye yöneltmede ısrar etmeleri ile aynı hatayı yapmaktadır.

I

Fransız kamusal söylemi laikliğe, Fransız Cumhuriyeti’nin bütünleştirici ve kurucu prensibi olarak muamele etmektedir. Laiklik, 1958 Anayasa’sının 1. maddesinde yer alan anayasal bir prensiptir. Laikliğe gösterilen bağlılığın hiç de alışıldık olmayan, özellikle ilgi çekici bir örneği, Başkan Chirac’ın 2003 Aralık ayında yaptığı

bir konuşmadır. Burada, laikliği, Cumhuriyetin “temel taşı” olarak tanımlamıştır. Laiklik “bizim geleneğimize kazınmıştır. Laiklik bizim Cumhuriyetçi kimliğimizin merkezindedir”. Chirac, laikliği vatandaşların bağlı kalmaları gereken bir prensip olarak tanımlamıştır: “Diyalog, hoşgörü, saygı duyduğumuz ortak değerlerin tümü ve temel taşı olan laiklik prensibi, bütün Fransızları katılmaya davet ettiğim sadakattir. Laiklik Anayasa’nın “direği” dir. Laikliğin değerleri, bizim millet olarak benzersizliğimizin özünü teşkil eder. Bu değerler bizim sesimizi dünyanın her yerine duyurmaktadır. Bunlar Fransa’yı yaratan değerlerdir. Bu, temel inanma haklarını koruyan bir doktrindir. Laiklik vicdan hürriyetini garanti eder. İnanma veya inanmama özgürlüğünü korur. Laiklik herkesin kendi inancının gereklerini özgürce ve huzur içinde fakat, kendi inançları ve kanaatleri ile diğerlerini tehdit etmeden yerine getirmesini sağlar. “Laiklik” Cumhuriyetin büyük başarılarından biridir. Sosyal barış ve milli birliğin vazgeçilmez unsurudur. Laikliğin zayıflamasına asla izin vermeyiz!” Bu tür ifadeleri kullanır, sözleri sarf ederken başkan yalnız değildir. Başbakan Raffarin de, “laikliğin, her şahsa kendi inancını özgür, güvenli ve hoşgörülü biçimde ifade etmesine izin veren, en önemli değer olduğu görüşündedir. Laiklik bizim ortak yaklaşımımızdır. Laiklik Fransa’nın hoşgörülü bir ülke olmasını sağlar. Laiklik, Fransa’yı, dinî ve etnik cemaatleri birbirlerine karşı çekiştirmekten alıkoyar”. 2003 tarihinde Farmasonlara yaptığı bir konuşmada, (din işlerinden sorumlu) İç İşleri Bakanı Sarkozy, “laikliğin diğerleri gibi bir inanç olmadığını ısrarla vurgulamış ve şöyle devam etmiştir: Ortak kanaatimiz şudur ki, laiklik kişilere sosyal düzene ve herkesin inancına saygı duyarak yaşamaya izin vermektedir”. Bu tür düşüncelere sahip olanlar yalnızca politikacılar değildir. Üçüncü Cumhuriyet’in tarihçisi Madeleine Rebérioux, Fransızların (kilise ve devleti birbirinde ayıran) 1905 kanununa olan sevgilerinden bahseder. Devlet Müsteşarı Gaeremynek ise, kanunî bir doktrinden çok, güzel bir şarabı tarif eden kelimelerle laikliği över: “Fransız tarzı laiklik, orijinalliginde, inceliğinde, rafineliginde ve zenginliğindedir”.

Amerikalılar, belirsiz görünen bir doktrin için bu kadar coşkulu övgü duymaya şaşırabilir. Fakat önce, kendi ülkelerinde yapılan bir beyanı gözden geçirmeliler. 2002’de Başkan George Bush şöyle bir beyanatta bulundu. “Din özgürlüğü Cumhuriyet’imizin temel taşı, Anayasa’mızın ana prensibi ve en temel insan hakkıdır. Amerika’ya ilk yerleşenlerin pek çoğu, bu yeni ülkenin vadettiği inanç ve ibadet özgürlüğüne geldiler”. Böyle bir konuşma tarzı, yalnızca Beyaz Saray sakininden gelmemektedir. Başkan Bush’un seçilmesinden önce, Birleşik Devletler Kongresi, 1998 tarihli Uluslararası Din Özgürlüğü Kanu’nunu -oybirliği ile- kabul etti. Bu kanunun girişi şunu beyan eder: Din özgürlüğü, Birleşik Devletler’in kuruluşu ve var olmasını desteklemektedir. Bizim milletimizin kurucularının çoğu, kalplerinde ve zihinlerinde din özgürlüğü idealini yeşerterek, dış ülkelerdeki dinî mahkumiyetten kaçtılar. Temel hak ve milletimizin direği olarak, din özgürlüğü hakkını hukuken yerleştirdiler. Kuruluşundan günümüze Birleşik Devletler din özgürlüğü mirasına büyük değer vermiştir...

Birleşik Devletler Dışişleri Bakanlığı bir açıklamasında, neden din özgürlüğünü uluslararası planda yaygınlaştırmaya çalıştıkları hakkında şunları söyledi: “Din özgürlüğü arayışı, Amerikan tarihinde çok önemli bir rol oynadı. Milletimizin kurulduğu ilk dönemlerde, her insanın kendi iradesi doğrultusunda inanma, ibadet etme ve yaşama temel hakkına sahip olduğu görüşü, Amerikan halkının esas inancı oldu. Din özgürlüğü Anayasa’mızda sıralanan haklardan ilkidir ve “ilk özgürlük” olarak bilinir, çünkü kurucularımız onun, demokrasi ve diğer temel insan haklarının en önemlisi olduğuna inanmışlardır.”

Din özgürlüğünün “ilk özgürlük” olarak tanımlanması politik sağ ve soldakiler tarafından yapılmıştır. Temel taşı ve Amerikan kuruluş tarihi ve değerlerinin bir parçası olarak din özgürlüğü, Amerikan halkının çoğunluğu tarafından derinden hissedilen ve ilham alınan bir kavramdır -Laikliğin Fransa’da politikacılar ve halk için aynı anlama geldiği gibi. Yukarıda zikredilen alıntılar her iki ülkedeki beyanatları, magazinleri, gazeteler ve radyo-televizyonu doldurmaktadır. Laiklik ve din özgürlüğüne, tarih boyunca saygı duyulan prensipler, ülkelerin kurucu direkleri, vatandaşları birleştiren inanç ve her iki ülkenin benzersiz ve değerli kimliklerini yaratmaya yardımcı olan ortak değer olarak muamele edilmektedir. Bunları söyleyen insanların, güçlü biçimde inandıklarından şüphe etmemize gerek yok. Fakat, bunlara akıllıca inanıyorlar mı?

II

Modern Fransız laiklik anlayışı, (bütünüyle olmasa da) büyük ölçüde Fransız tarihinin iki döneminde gelişti; 1789 İhtilalini takip eden beş yıl ve, 1879 ve 1907 arasındaki yıllar (Üçüncü Cumhuriyet dönemi). Bu iki dönemin tarihinin detayına inmeden, laikliğin Fransız halkını birleştiren değil bölen bir kavram olarak ortaya çıktığını gösteren bazı dikkate değer durumları kısaca belirtmek uygun olur. 2 Kasım 1789’da, Bastil’in basılmasından birkaç ay sonra, Kurucu Meclis, Katolik Kilisesi’nin mallarının milletin tasarrufunda olduğunu ilân etti. Takip eden yılın Şubat ayında Meclis, bütün manastır sözleşmelerini yürürlükten kaldırdı ve gelecekte sözleşmeler yapılmasını yasakladı. 1790 Haziran’ında Meclis, Fransa’da Katolik Kilisesi’ni yeniden düzenleyen, Ruhban Sınıfı Sivil Anayasası’nı kabul ettiğinde ve gelecekte yeni ruhbanların halk oyuyla seçileceğini ve devlete sadakat yemini etmeleri gerektiğini ilan ettiğinde, İhtilal daha tehditkâr aşamasına geçti. 27 Kasım 1790’da Meclis, devletin bütün ruhbanlarının, devlete sadakat yemini etmelerine, aksine davrananların bütün haklarını kaybedeceğine karar verdi. Çoğu tarihçiler, Sivil Anayasa ve bağlılık yemininin şart koşulmasının, Fransa’da iç savaşı çabuklaştırdığına ve giderek artan kutuplaşma ve radikalleşmeye yol açtığına inanırlar. İhtilal döneminde yaygın hale gelen yemin, sağ kolu düz ve sert biçimde yukarı kaldırarak (kısaca düz-kol selamı) ediliyordu. Bu, Roma selamı olduğu düşünülen selamdan benimsenmişti ve sanatçı Jacques-Louis David’in meşhur eserleri ile yaygınlaştırılmıştı. (İlginçtir ki, ilk Amerikan bağlılık yeminini 1890’larda öne sürenler Fransız, ruhban-karşıtı, Roma

selâmını benimsediler. Bu faşist selam, Amerikalıların hassasiyetlerine taarruzkâr gelinceye kadar yaygın olarak uygulandı.) Ruhban sınıfının çoğunluğunun devletin talebini yerine getirmesine karşın, pek çoğu da yerine getirmede. Ruhbanların bir kısmı tutuklandı, diğerleri göç etti ve kalanları da ibadetlerine gizlice devam ettiler. Devletin taleplerine karşı Fransa'nın çeşitli yerlerinde ayaklanmalar patlak verdi. 1792 yılı Eylül'ünde askerî bir yenilgiyi müteakiben, Parisliler (eskiden manastır olan) hapisaneleri bastılar ve yemin etmeyi reddetmeleri nedeniyle, mahkum edilen birkaç yüz ruhban dahil olmak üzere, devlete bağlılığından şüphe duydukları binden fazla mahkûmu öldürdüler. Takip eden yılda, dinî yıkım dalgası Fransa'yı baştan başa sildi süpürdü. Paha biçilmez kültür hazinesi olan dinî mimari eserleri, heykeller, tablolar ve vitraylar yağmalandı veya tahrip edildi. Paris'deki Notre Dame Katedrali'nin dış duvarındaki Ortaçağ'dan kalma yüzlerce peygamber, rahip ve kral heykellerinin başları kopartıldı, yerlerinden söküldü ve aşağılayıcı biçimde Seine nehrine atıldı. Katedralin 13. ve 14. yüzyıldan kalma vitray pencereleri, Fransa'daki nerdeyse bütün kiliselerin pencereleri ile aynı hurdahaş olma akıbetini yaşadı. Tahrip edilmiş halde de olsa Paris'deki katedral ayakta kaldı. Aynı şeyi, Roman tarzı mimarinin bir şaheseri -belki de en büyük şaheseri- ve 16. yüzyıla kadar Avrupa'nın en büyük binası olan Cluny'deki Üçüncü Abbey kilisesi için söylemek mümkün değil. Ortaçağdaki zirvesinde iken, Cluny Avrupa'nın en güçlü kilisesi ve entelektüel merkeziydi. İhtilal yıkım dalgasını tamamladığında Cluny bir moloz yığını halindeydi. Gotik mimarinin ilk örneği olan kubbesi ve görsel estetik konusunda en önemli Ortaçağ belgelerinin yazılmasına ilham veren vitray pencereleri ile, Paris'in dışındaki Saint Denis manastır kilisesi de bu tahripten kurtulamadı. Fransız kralları ve kraliçelerinin gömüldüğü kilise olan Saint Denis, önemli sembolik bir hedefti. Kraliyet mezarları açıldı ve iskeletler tarlalara saçıldı. Bu ihtilalci kalabalık, kilise ve devleti keskin biçimde kutuplaştırarak, atalardan kalma kültür mirasını yıktı. Hıristiyan karşıtlarının bu tahribinin boyutu, günümüzde Taliban'ın Bamiyan Buda heykelini mahvetmesi ile karşılaştırılabilir.

Laikliğin ikinci ana aşaması 1879'da, ilkinden daha az tahripkar biçimde başladı. Ancak, Katolik Kilisesi -özellikle de cemaatler- bir kez daha hedefti. "Cemaat", kiliseler haricinde, manastırlar, dini hastaneler ve okullar gibi dinî kurumları belirlemek üzere Fransız hukukunda en sık kullanılan terimdi. 1880'den itibaren Fransız hükümeti Fransa'da mevcut birkaç bin cemaatin hemen tamamını tasfiye etme girişiminde bulundu. Cizvitler topluluğu'nu tasfiye etti ve parlamento tarafından çıkarılan statü ile önceden tanınma elde etmeyen cemaatleri kanun dışı ilan etti. Parlamento cemaati kanunen tanımayı geri çevirdiğinde, cemaat tasfiye edildi, sakinleri tahliye edildi ve mülkleri satıldı. Takip eden faaliyetlerle cemaatler baskı altına alınmaya çalışıldı, hükümetin baskı altına alma çabalarına rağmen pek çoğu hayatına devam etti. 1901 tarihli meşhur Dernekler Kanunu ve 1905 tarihli Kilise ve Devletin Ayrılığı Kanunu bu amaçla kullanıldı. İlave olarak, 1905 Kanunu tek taraflı olarak, 1801 Kotraktı'nı kaldırdı ve 1905'den önce edinilen bütün dinî mülkleri kamulaştırdı. 1901 ve 1905 kanunları (değiştirilmiş halleri ile) bugün Fransa'da temel kanun-

lar olmasına rağmen, o günlerde, büyük ölçüde Katolik karşıtı ve ruhban karşıtı olarak benimsendi. 1905'den önce inşa edilmiş olan bütün katedraller ve kiliseler, laik Fransız devletinin mülkiyetine alındı (sonra da, devlet kiliseye kullanma izni verdi).

III.

Amerikalılar din özgürlüğü doktrinini övdüklerinde, ibadet özgürlüğü aramak üzere Avrupa'dan gelen insanlara ilk örnek olarak Hacılar'ı verirler. 1954'de Bağıllık Yemini'ne "Tanrının Emrinde" sözlerinin eklenmesini ileri süren iki Kongre raporu, Mayflower 1620 tarihli Anlaşması'na, yeni dünyanın ilahî kuruluşunun en güzel örneği olarak atıfta bulundu. Ancak, tarihin bu tür nostaljik yorumu, din ve Tanrı'nın hakikatte Püritanlar tarafından nasıl algılandığını gizlemektedir. 1648 tarihli Kanunlar ve Massachusetts Özgürlükleri, Fransa'daki 1880 hükmü gibi, Cizvitlerin grup halinde yaşamalarını yasaklamıştır. 1648 Kanunu da, yetişkin vaf-tizi ve insanların rahibin aracılığı olmadan Tanrı ile doğrudan temasa geçebilmesi doktrininin öğretilmesini yasaklamıştır. Bu tür aykırı düşünceler vaaz eden herhangi biri bulunduğu anda devlet tarafından sürgüne tabi tutulacaktı. Aykırı düşünenler, bir kere sürgüne gönderildikten sonra geri dönerlerse cezaları ölümdü. Kendi aykırı doktrinlerine göre ibadet etmekte ısrar eden bazı Quakerler Boston Common'da idam edildi. Püritan Kanunları, cadı olmayı veya küfretmeyi en önemli suç saydı. 18 ve 19. yüzyıl Amerika'sı şiddetli Katolik karşıtlığı ile biliniyordu. Anayasa'nın kabul edilmesinden bir yüzyıl önce, Katolik karşıtı kanunlar bütün kolonilerde geçerliydi ve Katoliklerin devlet dairelerinde çalışmaları yasaklanmıştı. Birleşik Devletler'in saygı duyulan pek çok kurucusu, gerçekte Katoliklere şiddetle düşmandı ve anayasal dönemde yaygın korku, bir gün "Papa taraftarı/Katolik" birinin başkan seçilmesi idi. Söylemin belirttiği gibi, din özgürlüğü "ilk özgürlük" değildi ve (yargısız infazın ve kanunların geriye dönük olarak uygulanmasının yasaklanması gibi) diğer hakların dahil edilmesine rağmen, 1787'de kaleme alınan Anayasa'ya dahil edilmedi. Anayasa'ya yapılan "İlk İlave"* , daha önce İlk Kongre tarafından hükümete sunulan iki tasarruğun onaylanmaması ile, ilk oldu. Katolik karşıtlığı, Anayasa'nın veya Haklar Beyannamesi'nin onaylanması ile ortadan kalkmadı. Takip eden yüzyıllarda Katolikler'e saldırı dalgası devam etti. Avrupa'da anti-Semitik uydurması ve Siyonun Yaşlıları Protokolü'nün ilk kez dolaştığı yüzyılda, Birleşik Devletler'de de, Katolikler ve Mormonlar'ın sahte şerhleri dolaşıyordu. Rencide eden yalnızca sözler değildi. Kalabalıklar kiliselere, manastırlara ve evlere saldırdılar ve yakdılar. Bunlar arasında

*Amerikan Anayasa'sına yapılan ilk ilave ile, Amerikan vatandaşlarının temel özgürlükleri garanti altına alınmak istenmiştir. Bireyin özgürlüğü ve açık toplumun en önemli unsuru olan İlk İlave vatandaşlara basın, din, toplanma ve dilekçe verme özgürlüğünü sunmaktadır. Amerikalılara göre, İlk ilave olmasaydı dinî azınlıklar mahkum edilebilir, devlet milli bir din kurabilir, protestocular susturulabilir, ve basın hükümeti eleştiremez ve vatandaşlar sosyal değişim için harekete geçiremezdi. Amerikan Anayasa'sı 17 Eylül 1787'de kabul edildiğinde, Haklar Beyannamesi'ndeki temel özgürlükleri kapsamıyordu. Daha sonra, Haklar Beyannamesi kabul edildi ve ilk özgürlükler, İlk İlave ile Anayasa'ya girdi. (ç. n.)

en kayda değeri, 1834 yılında, Massachusetts Charlestown'da Ursuline manastırının yakılması ve 1844 yılında Philadelphia civarında bir mahaldeki Katolik karşıtı "İncil ayaklanmaları"dır. 1854 yılında Katolik karşıtı Know-Nothing siyasi partisi* Kongreye 75 üye göndermeye muktedir oldu. Meşhur yazar ve Kongregasyonelci bakan, Amerikan Evangelikal Birliği sözcüsü Josiah Strong, 1885'de göç, sosyalizm, Katoliklik ve Mormonizm dahil olmak üzere Amerika'nın karşı karşıya olduğu yedi tehlikeyi belirledi.

Yehova Şahitleri inançları dolayısıyla, Amerikan bayrağına bağlılık yeminini reddedince, onlara karşı bir şiddet fırtınası koptu. Hem Tanrıyı, hem de bayrağını sevenler, milli bayraklarına saldırıya dayanamadılar ve bunu Şahitlere saldırıda mazeret olarak kullandılar. 1942'de Adalet Bakanlığı, Sivil Haklar Bürosu Başkanı, "Adalet Bakanlığı dosyalarının kesintisiz biçimde Şahitlerin mahkumiyetini ve uğradıkları şiddeti kaydettiğini yazdı. Neredeyse istisnasız bayrak ve bayrak selamı, bu hareketleri başlatan tetikleyici oldu. Ku Klux Klanı'nın kukuleteli üyeleri, Amerikan bayrağını şehir caddelerindeki resmi geçitlerde taşıdıkları dönemde, kendini dine adanmış kişiler bağlılık yeminini söylemeyi reddedince saldırıya uğradılar. Popüler söylemin safça ifade ettiği gibi, eğer din özgürlüğü cumhuriyetin kurucu prensibi ise, Amerikalıların bundan yakın zamanlara kadar haberdar olmadıkları görülüyor. Yüksek Mahkeme, pratik amaçla, 1920'lere kadar İlk İlave'yi din özgürlüğü iddialarını desteklemek için uygulamadı, bundan sonra da yalnızca özel dinî okullara uyguladı. Ancak 1930'lar ve 1940'lardan sonra, dinî nutuklar ve diğer dinî beyanatla ilgili ilk, kuvvetli ve teşvik edici modern kararlar yayınlandı. Katoliklere ve Yahudilere karşı sosyal ayrımcılık yirminci yüzyıla kadar açıkça yapılıyor ve herkesçe biliniyordu. 1960'larda, ilk Katolik başkan olan John F. Kenedy seçilinceye kadar, 1964 tarihli Sivil Haklar Kanunu'nun benimsenmesi ve şimdi "ilk özgürlük" ve kurucu prensip olarak tanımlanan Yüksek Mahkeme'nin kararının yaygın biçimde kabulü gerçekleşmemişti. Bu ancak, Birleşik Devletler'in kuruluşundan yüz yıl sonra ve Mayflower Anlaşması'ndan üç yüz elli yıl sonraya rastlıyordu.

IV

Söylemin bazen ileri sürdüğü gibi, laiklik ve din özgürlüğünün, hoşgörü ve tarafsızlığın kurucu prensipleri olmasa da, bunlara bazı önemli ve olumlu katkılar sağladığını kabul etmek önemlidir. Laikliğin temel değerlerinden biri, dinî olmayan

* Know-Nothing Partisi, 1840'lardan gelişen göçmen ve Roman-Katolik karşıtı duyguların bir ifadesi olarak ortaya çıktı. Bu dönemde Almanlar ve İrlandalılar'ın Birleşik Devletler'e göçünün, Amerika'da doğan Protestanlar'ın ekonomik ve siyasi güvenliklerini tehdit etmesi nedeniyle, Amerika'nın hemen her şehrinde partinin bir şubesi kuruldu. Üyelerine, ait oldukları teşkilat sorulduğunda bir şey bilmediklerini söylemeleri gerektiği için, partinin adı Know-Nothing (Bir Şey-Bilmeyenler) Partisi oldu. 1850 yılında Amerikan Partisi adını almıştır. Göçe sınırlamalar getirilmesini, yabancı ülkelerde doğanların oy kullanması ve devlet dairelerinde çalışmasının yasaklanmasını ve vatandaşlık verilmesi için Birleşik Devletler'de 21 yıl boyunca yerleşik olarak yaşanmasını savundu. (ç. n.)

inançlar için ve dinde değer ve güç bulmayan pek çok kişinin insanlık haysiyetini tanımak için duyduğu resmî saygıdır. Bu tür inanmayanlar ister bilim adamları, ister filozof, doktor, siyasî lider veya gündelik işçi olsun, topluma değerli katkıları dolayısıyla, laik devlet tarafından resmî olarak saygı duyulmakta ve siyasî tartışmalara ve kamuoyu söylemlerine katılmayı bütünüyle hak etmiş kişiler olarak kendilerine değer atfedilmektedir. Birleşik Devletler'de -efsanenin ima ettiğiinden daha yakın zamanlarda- birbirinden çok farklı dinî inançların devlet tarafından korunması gerektiğine ve din özgürlüğüne olumlu yönde saygı duymanın, devletin sıhhatini ve gücünü olumlu yönde etkileyeceğine dair sağlıklı bir düşünce ortaya çıktı. Bu tür politikalar ve tutumlar, yalnızca din özgürlüğünü koruyan uluslararası insan hakları standartlarıyla bütünüyle uyumlu olmayıp, insan haysiyetine ve kişinin hayatının bir kısmını veya tamamını dine adanması tercihine derinden saygılıdır. Dünyanın büyük bir kısmı giderek artan oranda seküler ve inançsız ve diğer kısmı giderek daha dindar hale gelirken, Birleşik Devletler'in din özgürlüğünü koruması ve bilimsel keşifleri teşvik etmede öncü olması küçümsenecek bir başarı değildir.

V

Fransız ve Amerikalıların kuruluş efsanesi olan laiklik ve din özgürlüğü birkaç ortak özelliğe sahiptir: Laiklik ve din özgürlüğü, her iki ülkenin kuruluşlarında yer alan temel taşları olarak saygı duyulmaktadır; tarihi geçmişten muzaffer biçimde çıkmış olarak tanımlanmakta; milletin değerlerinin özünün ifadesi olarak tarif edilmekte; ve cumhuriyetin bütün vatandaşlarını birleştiren prensip olarak sunulmaktadır. Fakat, laiklik ve din özgürlüğü karanlık bir yüze de sahiptir. Bütünleştirici iddiasında bulunsalar da, laiklik ve din özgürlüğünün mirası, kabul edilenin dışında inançları olanlar için bölücü ve toplum dışı ilân edilme olmuştur. İki temel taşı kabul edilen bu doktrinler, kurucu nesil tarafından ihdas edilip, bütün vatandaşları birleştiren doktrin olarak, gelecek nesillere aktarılmamıştır; daha ziyade, rast gele gelişmiş ve vatandaşları birbirinden ayırmak için sıkça kullanılmıştır. Fransa ve Birleşik Devletler'deki iki ihtilaf -baş örtüsü ve "Tanrının emri"- kuruluş efsanelerinin kullanımına dair güncel bir bakış açısı sunmaktadır. 2003 Haziran'ında, Fransa'da birkaç önde gelen politikacı, devlet okullarında dinî kıyafetleri yasaklayan bir kanunu teklif ettiğinde, Başkan Chirac, bir grup önde gelen Fransız akademisyenlerini ve bürokratları toplayarak tavsiyelerini istedi. "Stasi Komisyonu" (bu adı, komisyonun başkanı Bernard Stasi'den almıştır), 2003 Aralığı başında bir rapor hazırladı. Komisyon, ekonomik yönden düşük gelirli bazı toplulukların hayat standartlarının yükseltilmesi ve laiklik ve din hakkında eğitimin geliştirilmesi dahil olmak üzere bazı önerilerde bulundu. Ancak medya, Komisyon'un yalnızca bir önerisine yoğunlaştı: devlet okullarında okuyan çocukların "dinî veya siyasî bağlılıklarını belirten semboller ve kıyafetler" giymesinin yasaklanması. Kıyafet ve sembol gibi genel manaya sahip kelimeler kullanılmasına rağmen, medya bunu, Müslüman kızların okullarda başörtüsü takmalarını engellenmek üzere hazırlanmış bir teklif olarak yorumladı.

Stasi Komisyonu raporu, laiklik doktrinine uzunca bir övgüyle başlar. Övgü Başkan Chirac'inkinden daha az süslü olsa da, hayranlık aşıkardır. Laikliğin hayranlık duyulan yönleri arasında eşitlik ve tarafsızlığa duyduğu saygı kaydedilmiştir. Komisyon görevinin yalnızca laikliğe övgü düzmek veya dinî kıyafeti genelde tartışmak olmadığını, fakat, "patlayıcı" konu olarak tanımladığı İslamî başörtüsüne karşı tutum belirlemek olduğunu biliyordu. Komisyonun, ortaya atılmasına neden olan ve en önemli önerisinin esasını oluşturan problemin ele alış biçimine baktığımızda, analizinin ne kadar yüzeysel olduğunu görmek büyük hayal kırıklığıdır. Raporun tamamı 78 sayfa uzunluğunda olsa da, yalnızca bir kaç kısa sayfada başörtüsü veya diğer dinî kıyafetler tartışılmıştır. Komisyon'un buradaki analizi, hem söylediği hem de söylemedikleriyle şaşırtıcıdır. İlk olarak, Komisyon başörtüsü (veya dinî sembolleri) okullarda takmanın, giderek artan oranda ayrılıkçılığa yol açtığını ileri sürmüyor. Aslında, Komisyon, öne sürülen problemi sayıya dökmek veya eğilimi belirlemek üzere hiçbir çaba sarf etmiyor -üyeleri arasında ciddi akademisyenlerin bulunduğu bir komisyon için oldukça dikkate değer bir ihmal. Komisyon -kendisinde komisyon üyesi olan- Eğitim Bakanlığı'ndan bir yetkilinin yılın başında, problemlili durumların sayısında belirgin biçimde azalma olduğunu rapor ettiğini hiç belirtmemiştir.

İkinci olarak, komisyon çocukların okullarda dinî kıyafet veya semboller taşımalarının altında yatan nedenleri veya dinî güdülerini dikkate almış veya analiz etmemiştir. Komisyon, Müslüman kızların başörtüsü veya Yahudi oğlanların kippa giymesinin kültürel kimlik, kişisel tevazu veya dindarlıkla ilgisi olup olmadığını göz önünde bulundurmamıştır. Komisyon'un raporu, eğer dinî kıyafetlerle ilgili önerileri kabul edilirse, din ve inancın haklarının ihlal edilebileceğini veya neden komisyonun analizinin, çocukların bu tür kıyafetler giymesinin anayasal hakları olduğunu belirten Devlet Konseyi'nin analizinin yerine geçmesi gerektiğini asla değerlendirmemiştir. Üçüncü olarak, komisyon bazı ailelerin ve cemaatlerin Müslüman kızları başörtüsü takmaya zorladıkları (hatta tehdit ettikleri) iddiasına cevap vermiştir. Komisyon, kızların bu tür aşırı baskılara maruz kalmasından derin rahatsızlık duymuş ve Fransız devletinin bu savunmasız çocukları korumasının bir yükümlülük olduğunu ısrarla dile getirmiştir. Bu ciddi konuları belirlemede Komisyon kesinlikle haklı olmasına rağmen, analizleri bütün olarak alındığında, zorlama hakkında oldukça tutarsız endişeleri olduğunu düşündürmektedir. Zorla başörtüsü takılmasını itham ederken, zorla başörtüsü takılmamasına benzeri bir tepki göstermedi. Fransa'da başörtüsüne yöneltilen medya, okul, kamuoyu, ve siyasî muhalefetin güçlü olmasına rağmen, komisyon bu baskıyı eleştirmedi. Komisyonun zorlamayla ilgili seçici endişesi, başlarına başlık (kippa) giydiklerinde tehdit edilen veya alaya alınan Yahudi oğlanlarıyla ilgili tartışmada daha da belirgin hale geldi. Komisyon, başörtüsü takmak istemeyen kızları korumayı devletin sorumluluğu olarak görürken, başlık giymek isteyen oğlanların tehdit veya taciz edilmeye karşı korunmasını devletin görevi olarak görmedi. Komisyon önerisinin, çocukları istediklerinden farklı biçimde giyinmeye zorlama olduğunu farkında gibiydi. Bu nedenle, zorlamaya tutarlı biçimde muhalefet etmedi; yalnızca dinî semboller konusunda muhalefet etti.

Son olarak, komisyon -dinî kıyafetleri yasaklamakla ilgili- önerilerinin, zorlama ve cinsel ayrımcılık gibi problemleri çözeceğine dair bir değerlendirme sunmadı. Gerçekte, Komisyon'un kızların neden başörtüsü taktıklarına dair (eğer takmazlarsa toplum tarafından taciz edilirler) açıklamasını kabul etmiş olsak bile, okullarda başörtüsünü yasaklamanın nasıl olup da problemi çözeceğine dair bize bir değerlendirme sunulmuyor. Aslında, eğer komisyonun zorlama hakkındaki değerlendirmesi doğru ise, eğer kızlar okulda başlarını açmaya zorlanırlarsa, bu talihsiz kızlar üzerinde toplumun tehdidinin artacağını kolaylıkla tahmin edebiliriz. Komisyon'un açıklamasının doğru olduğunu varsayarsak, zorlamayla karşılaşan kızların devlet okullarından alınarak özel dinî okullara yerleştirilebileceğini, bunun da, Komisyon'un açıkça şikayet ettiği cinsiyet ayrımını şiddetlendireceğini tahmin edebiliriz.

Eğer, bir dakika durur ve Komisyon'un ne yaptığına bütün olarak bakarsak, iki önemli gözlemi görürüz. İlki, Komisyon çocukların inanç ve irade haklarını ciddiye almamıştır. İkincisi, ileri sürülen önerinin -devlet okullarında dinî sembollerin yasaklanması- Komisyon'un belirlediği problemi çözeceği gösterilmemiştir ve aksi tesir yapması ihtimal dahilindedir. Dolayısıyla, öyle görünüyor ki, Komisyon cinsiyet ayrımı ve zorlamayı azaltmakla, okulların laik görünümde olması gerektiğini tavsiye etmekten daha az ilgilidir. Komisyon şöyle söyleyebilirdi: "Bizi Fransız vatandaşı olarak bağlayan, bireylerin iradelerinin yönlendirmesine göre inanmaları veya inanmamaları tercihine saygı duymamızdır". Maalesef, Komisyon özetle şöyle dedi: "Bizi Fransız vatandaşı olarak bağlayan, okullardaki dinî farklılık görünümünden nefret eden, laikliğin özel bir yorumudur". Komisyon'un eşitlik ve tarafsızlığı yorumu, herkes dinî kıyafet giymeme konusunda eşit hakka sahiptir şeklindeydi. Bu tür "eşitliği" daha önce de duymuştuk: "Kanun, haşmetli eşitliği ile fakirler kadar zenginleri de, köprü altında uyumaktan, sokaklarda dilenmekten, ve ekmek çalmaktan men eder" (Anatole France, *Le lys rouge*, 1894). Başkan Chirac'ın ve Stasi Komisyonu'nun, bireylerin devlet okullarında dinî semboller giyilmesi ile ilgili endişelerini Amerikalılar muhtemelen paylaşmayacaklardır. Ancak, bu onların devlet okullarında dinin rolü konusunda kayıtsız olduğu anlamına gelmez. Şunu söylemek doğru olur ki, Birleşik Devletler'deki, en azından son otuz yıl boyunca süregelen anayasal uyumsuzlıklardan ikisi, devlet okullarında dinin rolü veya kürtaajla ilgilidir. Nüfusun önemli bir yüzdesi -sorunun nasıl formüle edildiğine bağlı olarak- muhtemelen okul denetimindeki duaları, İncil okumayı ve On Emir'in duvarlara asılmasını kabul ederlerdi. Seçimlerde siyasî adaylar ve yardım toplayanlar, "Yüksek Mahkeme'nin, duaları ve İncil okumayı okul dışına çıkardığını" sıkça ileri sürer, hatta bazıları, Amerikan ahlakındaki gerilemenin, Yüksek Mahkeme'nin dua ve İncil okumayla ilgili kararına kadar götürülebileceğini iddia eder.

2002 Haziranında, 9. Federal Temyiz Mahkemesi bir oturumunda, Ulusa Bağlılık Yemini'ndeki "Tanrının emrinde" ibaresinin anayasal olmadığına hükmettiğinde, halk arasında büyük bir gürültü koptu, (Newdow v. U.S. Congress, 292 F.3d 597

(9th Cir. 2002) geri çekildi ve yerine *Newdow v. U.S. Congress*, 328 F.3d 466 (9th Cir. 2003) konuldu (bundan sonra *Newdow II* diye atıfta bulunulacak). *Journal of Church and State*'in bir önceki sayısında, Derek Davis tarafından nakledildiği gibi, bu hüküm ülkenin siyasi liderleri tarafından keskin bir dille eleştirildi. Başkan Bush kararı "gülünç" olarak değerlendirdi, Senato Demokratik lideri de "ahmaklar" dedi. Senatör Ensing "mahkemenin tamamıyla kontrolden çıktığını" ve kararlar "öfkelenildiğini" beyan etti. Kongre üyesi Sensenbrenner kararı "akıl almaz" olarak niteledi. Senato, Yemin'in dilini 99'a karşı 0 oyla yeniden kabul etti. Temsilciler Meclisi de, 416'ya karşı 3 oyla kabul etti (11 oy çekimser kaldı). Önergenin oylanmasından sonra, Kongre'nin 100 üyesi Kongre binasının merdivenlerinde toplandılar ve ellerini kalplerinin üzerine koyarak yemini söylerken fotoğraf çektirdiler.

Birleşik Devletler, devlet okullarında çocukların ayağa kalkarak, yalnızca ülkelerine değil, bayraklarına da bağlılıklarını söyledikleri dünyadaki tek ülkedir (Yemin'i olan diğer tek ülke Filipinler'de çocuklar, bayrağa olan bağlılıklarını değil, ülkelerine olan sevgilerini söylerler). Amerikan tarihinin ilk dönemlerinde, dindar insanların devletin emriyle bayrağa yemin etme fikrine tepki göstereceklerini kolaylıkla tahmin edebiliriz, çünkü Yehovanın Şahitleri'nin tepki gösterdiği gibi, Püritanlar da mutlaka gösterirlerdi. Fakat, bayrağa bağlılığı putperestlik işi olarak görmekten öte, 1950'lere doğru Amerikalılar bunu, milliyetçilik duyguları, dinî inançlar ve "Amerikan rüyası" fikrinden oluşan terkiple birleştirdiler. Sonuç olarak, bayrağa yemini reddeden Yehovanın Şahitleri'ne karşı düşmanca düşüncelerin uyanması gibi, Yemin'in anayasallığını sorgulayan 9. Federal Mahkeme'nin hakimlerine karşı da, düşmanca hisler uyandı. Federal Mahkeme'nin geri kalan hakimlerinin, kararı, *Newdow* ile Birleşik Devletler Kongresi'ni karşı karşıya getiren ve ülke çapında halkın itirazlarına neden olan "adli hokkabazlık diye niteleyerek, kamuoyunun tepkisini tasvip etmelerine" rağmen bu hisler oluştu, *Newdow v. U.S. Congress*, 328 F.3d 466 (9th Cir. 2003) (O'Scannlain, J., davanın bütün hakimlerin katılımıyla yeniden dinlenilmesini istemiştir) (bundan sonra *Newdow III* diye atıfta bulunulacak). Mahkemenin kararına (*Newdow II*) muhalif olan 9. Federal Mahkeme hakimi (Fernandez J.) ve davayı bütün hakimlerin katılımıyla yeniden dinlememe kararına (*Newdow III*) muhalif olan altı hakim görüşü bize, Fransa'daki Stasi Raporu ile karşılaştıracak bir metin sunmaktadır. Hatırlatılma yapılması gerekir ki, *Newdow III* geri çekilmiştir ve burada, federal hakimlerin, bir aşamada problemleri nasıl tahlil ettiğini gösteren örnek olarak tartışılmaktadır (aşağıda yapılan alıntıların tamamı muhalif görüşleridir).

Muhalif hakimler, Amerikan Anayasası'nın dengeli, tarafsız ve hoşgörülü olduğunu tartışarak konuya girer. Anayasa ile "bu ülkede dinî hoşgörü ve çeşitlilik yeşermiştir" ve Birleşik Devletler, "bu konuda diğer ülkeler için yol gösterici olması" dolayısıyla gurur duyabilir. Bu Anayasa, "pratik ve dengeli bir belgedir" ve ayrımcılıktan kaçınmak amacıyla yazılmıştır. Özünde, Amerikan anayasal sistemi, "hükümetin bir dinin veya dinlerin, ne lehinde ne de aleyhinde ayrımcılık yapmayacağını" taahhüt eder. Ayrımcı olamayan, dengeli Anayasa'yı önlerinde-

ki davaya uygularken muhalif hakimler, yemini söylemek isteyenlerin duygularına büyük sempati duymaktadır. Birleşik Devletler'in "Tanrının emrinde" olduğunu ilan etmesi, çocuklarımız da dahil olmak üzere hepimize huşu "ilham" ettirir. Kâinatın sonsuzluğunu ve bunun içinde bizim kendi küçük yerimizi ve ülkemizin güzel talihine şükretmemiz gerektiğini hissederiz. Yemini söylerken çoğu Amerikalı "heyacan" hisseder. Eğer kelimeler çıkartılırsa bu, "devlet okullarındaki çocukları, bu tür ifadelerin yarattığı faydalardan yoksun bırakacaktır". İlahiyat dilinden ilham alan hisler çok önemlidir ve bu hislerin yok edilmesi, çocuklar için gerçek bir mahrumiyet anlamına gelir. İlahiyatla ilgili iddialarda bulunmanın veya çocukları bunları söylemeye yöneltmenin, devletin ve federal hükümetin işi olmadığını ileri süren Davacı Newdow'un "kendisini iyi hissettiren" düşüncelerini Hakim Fernandez alaya alır. Newdow davasının, yalnızca Tanrı'ya yapılan atıfların Yemin'den çıkarılmasıyla ilgili olmasına rağmen, Hakim Fernandez -bu kısım kayıtlara geçmez- bu sınırlı iddiayı abartılı biçimde yanlış vasıflandırır ve akli dengesi bozuk birinin sözleri olarak dalga geçer. " 'Tanrıya inanıyoruz' veya 'Tanrının emrinde' gibi ibarelerin, bu ülkede din tesis etme veya herhangi birinin dininin vecibelerini yerine getirmesi veya getirmemesini baskı altına alma gibi bir anlamı yoktur, yalnızca, dinin bütün izlerini kamu hayatımızdan silmek isteyen gözü dönmüşler bu ibareleri rahatsız edici bulmaktadır (vurgu eklenmiştir). Stasi Komisyonu inananların endişelerini basitçe göz ardı ederken, Hakim Fernandez, inanmayanların "dönmüş gözleri" ve "hummalı küstahlıkları" nı alaya alarak gülünç duruma düşürmüştür. Yemini desteklemek üzere halkın feryadında dile gelen kuvvetli duygular, yeminin değerini gösteren delil olarak alınırken, yemine muhalif olan kuvvetli duygular ise, hummalı muhayyilenin delili olarak algılanmıştır. (Muhalik hakimler, davacı Newdow'un psikolojik dürtülerini sorgularken, yeminin kuvvetli destekçilerinin psikolojilerini hiç sorgulamamıştır. Gerçekte yemin ne kadar önemlidir? Yetişkin taraftarlar yemin hakkında kuvvetli duygulara sahip de, her gün kendileri okuyorlar mı? Aileler çocuklarıyla birlikte hafta sonları veya tatillerde söylüyorlar mı? Yemin'in değeri, kuvvetli fakat derin olmayan biçimde mi hissediliyor?)

Muhalik hakimler, yemindeki "Tanrının emrinde" ibaresinin anayasallığının, Amerikan belgeleri, sembolleri ve kurumlarında Tanrıya yapılan diğer pek çok atıfla desteklendiğini ileri sürerler. Bunlara, Bağımsızlık Bildirgesi, Anayasa, Gettysburg Nutku, Mili Marş, Milli Parola ("Tanrıya İnanıyoruz") ve diğer popüler semboller dahildir. Elbette, mantikî olarak muhalif hakimler, Amerikan geleneği ve kanunlarının dinî sembol ve lisanı dahil ettiği pek çok hadiseyi belirlerken, anayasal tartışmayı ileri götürmüyorlar. Bir kişi, bir fiilin kaç defa gerçekleştiğini söyleyerek, o fiilin anayasal olduğunu ispat edemez; tıpkı, cinayetin kaç defa işlendiğini söylemekle, cinayetin kanunî olduğunu ispatlayamadığı gibi. Sorun, dil veya tasvirlerin Tanrıya yaptığı atfın sıklığı değil, Anayasal prensip haline gelmesidir. Bu husus başlangıçta, dinle ilgili olarak anlaşılmazsa bile, ırk ayrımcılığı ile ilgili olduğu anlaşılabilir. Eğer bir kanuna ırk ayrımcılığı nedeniyle muhalefet ediliyorsa, bütün kurucuların beyaz ve köle sahibi olduğunu öne sürerek kanunu savunan görüşü veya, bir yandan

Ondördüncü Eki onaylarken, diğer yandan da, ırk ayrımcılığı yapan yasayı onaylayan Kongreyi, veya bir yandan 1964 tarihli Sivil Haklar Kanunu için oy verirken diğer yandan da kiralama uygulamalarında ayrımcılık yapan kanun yapımcıları ciddiye alamayız. Irk ve cinsiyetle ilgili olarak, şimdi çok daha açıktır ki, bir kanunu ayrımcılık geleneği dolayısıyla mazur göstermek, eşitlik ve tarafsızlık prensiplerini reddetmek anlamına gelmektedir, onların uygulamasını değil.

Dahası, hakimlerin dinî örnekler listesi, işlerine gelen örneği dahil etmeleriyle hazırlanmıştır. Lehte bir tarihî örnek bulunduğunda, destekleyici olarak kaydedilmekte, eğer tarihî örnek güvenilir değilse, göz ardı edilmektedir. Bağımsızlık Bildirgesi'nde "kurucuların" Tanrıya atıfları zikredilmekte; benzeri atıfların (ülkenin asıl kanunu olan) Anayasa'daki yokluğu göz ardı edilmektedir. (Anayasa yalnızca bir tek tartışılabilir atıf yapıyor, bu da "Tanrı'mızın Yılında" ifadesindeki gibi, pek de etkileyici olmayan basmakalıp bir ifadedir). Kurucuların "Çoklukta Birlik" parolasını unutup, 1950'lerdeki parolayı benimsiyorlar. "Tanrıya İnanıyoruz" ibaresi ilk olarak iki kuruşun üzerine, 1864'de, Amerikan tarihindeki en kanlı savaşın ortasında, Birliğin savaş gücünün madenî topraklar, kılıçlar, süngüler ve tüfeklere iki kuruşun üzerindeki madenî Tanrı yazısından çok daha fazla dayandığı dönemde kazındı. Tahmin edebiliriz ki, Konfederasyon taraftarları düşmanlarının madeni para üzerindeki Tanrıya dualarının samimiliğinden etkilenebilirlerdi, Konfederasyon aynısını yapsa, muhalif Birliğin etkileneceği gibi. Muhalif hakimler devletin din veya din dışı konularda "tarafsız" olması gerektiğini iddia ettiler. Fakat sonra, belki en tuhaf gözlemlerinde, dine karşı önyargı yaratacağı düşüncesiyle, "Tanrının emrinde" ibaresinin kaldırılmasının tarafsız olmayacağını ileri sürdüler. Hakimin baş parmağının adaletin terazisinde ağır bastığı efsanevi dünya haricinde, "Tanrının emrinde" ibaresinin milli yeminden çıkarılması dine karşı bir önyargı oluştururken, bırakılmasının nasıl tarafsız bir fiil olduğunu anlamak zordur.

Federal Mahkeme'nin muhalif hakimleri, Stasi Komisyonu gibi, talepleri nüfusun çoğunluğu ile uyuşanların duyguları ve vicdanlarına büyük ihtimam gösterdiler. Stasi Komisyonu açıklamasını laiklik bakımından, Federal Mahkeme ise, din özgürlüğü bakımından ifade ederken, hepsi de kararlarının arkasında eşitlik ve tarafsızlık prensiplerinin yattığını ileri sürdüler. Ancak, hem Stasi Komisyonu, hem de muhalif hakimler, çoğunluğun düşüncesine uymayan vicdanla ilgili konuları objektif ve adaletli biçimde açıklama konusunda yetersiz kaldılar. Stasi Komisyonu, bunlar hiç yokmuş gibi göz ardı etti. Diğer yandan Federal Mahkeme'nin hakimleri, "hummalı" ve "dönmüş" terimlerini kullanarak, yalnızca alay etmekle kalmayıp, Newdow'un talebini, devlet-denetiminde dinle ilgili beyanat hakkındaki şikayetten, kamu alanlarında din ve Tanrı'ya yapılmış bütün atıfları tasfiye etme talebine çevirerek, kasıtlı biçimde karikatürize ettiler. Stasi Komisyonu ve muhalif hakimler, kendi ülkelerinin popüler çoğunluğu ile uyumlu sonuçlara ulaştılar ve efsanevi semboller, imajlar, söylem ve kendini tanımlama ile mutabık kaldılar.

Amerikalıların hararetli ve yaygın biçimde, Devlet okullarında çocukların koro halinde "Tanrının emrinde bir Millet" diye söylemelerini istemesi, yalnızca

Fransızlara değil, fakat muhtemelen, bu uygulamadan haberdar olan Birleşik Devletler'in dışındaki insanların büyük çoğunluğuna da garip ve dar kafalı gelebilir. Diğer yandan, Amerikalılar, okul çocuklarının başlarını örtmesini engellemek için, Fransızların neden devletten kanun yapması ve itaate zorlamasını istediklerini sormaktadır. Çoğu Fransız ve Amerikalının milli sembolleri "tarafsız" olarak görmelerine karşın, bu semboller gerçekte dinî, vicdanî ve inanç bakımından tarafsız değildir. Nitekim, Fransa'da "tarafsızlık", başörtüsü takmak isteyenlerin değil, istemeyenlerin tercihlerini devletin koruması anlamına gelmektedir. Birleşik Devletler'de ise "tarafsızlık", Kongre tarafından yapılan dinle ilgili beyanatlara izin verilmesi anlamına gelmektedir: Bu tür beyanatların yokluğu, muhalif hakimlerin deyimiyle, "dinsizliği yaymakla" aynı anlama gelmektedir.

VI

Belki bir gün, tarafsızlık ve hoşgörü adına okul çocuklarının başörtüsü takarak Tanrı'larını onurlandırmalarını yasaklayan Fransız siyasi liderleri, seküler, ruhban karşıtı, hoşgörü ve laikliğin sunduğu temenninin en derin anlamını algılayabilirler. Hoşgörü ile ilgili bir Risale'sinde (bölüm XXIII) -ilk ihtilal sırasında hayatı ve öğretilerine en fazla saygı duyulan- büyük Volter, Tanrı'ya şöyle dua etmiştir:

"Zor ve fani hayatımızın yükünü taşımamız için birbirimize yardım etmemizi sağlar. Zayıf bedenlerimizi örten giyisilerimiz arasındaki ufak farklılıklar, yetersiz lisanlarımız arasındaki farklar, bütün ufak alışkanlıklarımız, bütün kusurlu kanunlarımız, bütün aptalca düşüncelerimiz, senin gözünde eşit fakat bizim gözümüzde çok büyük görünen olaylar -insan diye adlandırdığımız atomları birbirinden tefrik eden bütün bu ufak farklılıklar, kin ve zulme hizmet etmesin. Seni kutlamak için öğle vakti mum yakanlar, senin güneşinin ışığıyla tamamıyla huzur bulanlara katılınsınlar. Sana olan sevgilerini göstermek için beyaz kıyafet giyenler, sana olan sevgilerini ifade etmek için siyah yünlü giyenlerden nefret etmesinler."

Birleşik Devletler'de, Kongre binasının merdivenlerinde bağlılık yeminini söyleyerek fotoğrafa poz veren ve çocukların milletlerinin Tanrı'nın emrinde olduğunu açıkça söylemeleri gerektiği konusunda ısrar eden dini bütün kanun koyucular, belki, kalplerinin bir yerinde şu mesajın en derin manasını hissederler:

"Riyakârlar gibi olmayın; çünkü onlar sinagoglarda, sokak köşelerinde ayakta durup ibadet etmeyi severler, çünkü başka insanlar tarafından görülebilirler. Sana hakikati söylüyorum ki, onlar ödülleri aldılar. Fakat sen ibadet ederken, odana gir ve kapını kapat ve gizlide olan Tanrı'ya dua et; ve seni gizlide gören Tanrı'nı seni ödüllendirecektir.

Ve, dua ederken, Yahudi olmayanların yaptığı gibi, boş laflar söyleme; çünkü onlar çok söz söylerlerse duyulacaklarını sanırlar. Sen onlar gibi olma, çünkü senin Tanrı'nı, sen istemeden önce, neye ihtiyacın olduğunu bilir" (Mathew 6:5-7).

Şimdiki halde maalesef, Fransız laikliğinin ve Amerikan dindarlığının çoğu, hocalarının en derin prensiplerinin özünü benimsemek yerine, efsanelere dalıyorlar:

Liberal Düşünce

hoşgörü (birlik yerine), kişisel dindarlık (basmakalıp halk beyanatları yerine). Ümit ediyoruz ki, insan haklarına saygı duyanlar ve Tanrı'ya gönülden bağlananlar, din ve inanç hakkındaki kararların -ilahiyatçılar veya dini kıyafet kanunu çıkaran devlet tarafından değil- bireyler, aileleri ve inanç ve itikat cemaatleri tarafından alınması gerektiğini anlar. Efsane bu dileği desteklemese de hoşgörü, eşitlik ve tarafsızlık ilkeleri kesinlikle desteklemektedir. Fransız ve Amerikalılar, aralarındaki bariz farklılara rağmen, olağanüstü biçimde birbirlerine benzediklerini düşünmeliler. Belki de -hem Amerika'ya hem de Fransa'ya olan eski ve olumlu eğilimlerin uzun zamandır süregeldiği- İskoçya'nın en büyük şairinin mesajında aradığımızı bulacağız: "Başkalarının bizi gördüğü gibi kendimizi görmek, ne büyük bir erdem olurdu."

Çeviren: Fatma Acun

Hoşgörü Üstüne Bir Mektup

John Locke

Hoşgörü, insan toplumlarının kalıcı bir barış ve huzur ortamında yaşayabilmelerinin önşartıdır. Bu sadece bugün böyle değildir. Dün de böyleydi, yarın da böyle kalacaktır. Hoşgörünün iki temel alanı vardır. Birincisi toplumsal hoşgörüdür. Toplumsal hoşgörünün sosyolojik bir olgu olarak yerleşmesi zaman alır. Hoşgörünün ikinci boyutu siyasal alanla, daha doğrusu devletin toplumsal hayattaki yeriyle ilgilidir. Toplumlarda hoşgörü probleminin doğmasına yol açan ve hoşgörünün çözmeye yöneldiği temel problemlerden biri insanların farklı dinlere veya aynı dinin değişik yorumlarına inanmalarından kaynaklanmaktadır. John Locke yaklaşık üç yüz yıl önce yazdığı bu denemesinde hoşgörü problemini, özellikle dini meseleler çerçevesinde, enine boyuna tartışmaktadır.

LIBERTE

www.liberte.com.tr